

УДК 371.013.42:305

Кобильнік Л.М., Кліандрова І.О.

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Постановка проблеми. Власна ціннісна картина світу особистості формується у “формативні роки”. Більшість дослідників стверджує, що цей вік припадає на період до 18 років. У подальшому життєві орієнтації зазнають лише певних структурних змін залежно від пріоритетів. У

старших класах, коли обирається життєвий шлях і структурується майбутнє, життєві орієнтації особистості формуються на ґрунті власної ціннісної системи, оскільки усталена система життєвих орієнтацій у суспільстві відсутня або досить нестабільна. Останніми роками старшокласники не мають змоги безпосередньо спиратись на життєві орієнтації попередніх поколінь, а тому змушені творити власний досвід.

Такі тенденції в нашому етносі спостерігаються з кінця 80-их років минулого століття. У зв'язку з наявністю плюралізації системи життєвих орієнтацій можна передбачити, що існуватимуть відповідно і різні моделі самоактуалізації молодих людей. Певні компоненти життєвих орієнтацій слугують утворюючим фактором, тому нерідко стають найважливішими.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Як зазначає О.Злобіна, “ціннісні орієнтації можуть базуватися на різних підґрунтях, визначаючи різні типи життєвих орієнтацій” [5, с.156]. Життєві орієнтації старшокласників можуть істотно відрізнятися. В одних вони пов'язані з бажанням досягти найвищого ступеня матеріального благополуччя, для інших – з пошуком сенсу життя, свого місця в ньому. Зустрічаються й такі життєві орієнтації, які сприяють формуванню асоціальних моделей життєздійснення.

Результати дослідження та їх обговорення. Нині спостерігаються істотні зміни в розвитку прагнення особистості до самоактуалізації. Щоправда, очевидною є неузгодженість між бажанням самореалізуватись і доволі розмитими шляхами та засобами її здійснення.

Предметом нашого дослідження є вивчення тенденцій до самоактуалізації старшокласників в етнопсихологічному контексті та виявлення гендерних відмінностей протікання цього процесу.

Відомо, що кожен етнос має сформовану систему вищих цінностей. У своїй основі вони, безумовно, єдині, але в алгоритмах реалізації мають істотні відмінності. Існують певні бар'єри, обумовлені на рівні підсвідомого, що складають значний архетипний пласт етносу, які або стимулюють саморух до задоволення вищих цінностей, або гальмують

його. Погоджуючись з думкою А.Маслоу, що самоактуалізована людина належить єдиному Космосу, Євпсихеї, неможливо відмовитись від етнопсихологічних особливостей.

Як відмічає М.Боднар, молоді люди різних етносів мають, неоднакові можливості для самоактуалізації, адже вони живуть в різних суспільствах, для них створені різні умови, специфічною є генетична матриця, система архетипів. Коли б людству вдалось досягти рівня психічно здорового суспільства, то етнопсихологічні особливості, можливо, відігравали б іншу роль, але все одно аж ніяк не були б нівельованими [1].

Ми погоджуємось, що наявність значної кількості самоактуалізованих особистостей підвищує шанси створення психічно здорового суспільства.

Коли говоримо про етнопсихологічний зміст життєвих орієнтацій, то мусимо зазначити, що на цьому етапі розвитку України типовим явищем є переживання “екзистенційної фрустрації”.

У представників українського етносу закріпилися екстернальні тенденції стосовно власних вчинків. О. Донченко з цього приводу зазначає, що кожен українець – це “одинокa лейбніцеанська монада “без вікон”, скалічена власною жіночністю, обмежена вузьким баченням проблем соціуму лише зі свого вікна...” [4, с. 233]. При переважанні екстернального локусу контролю спостерігається відчуття роботизації у всьому, втрата смаку до життя, нудьга, чуттєвий вакуум. Старшокласникам здається, що всі події життя абсолютно детерміновані, а як наслідок – нівелюється індивідуальність, власне “Я”. Тому вони починають відмовлятися від бажання боротись, вважаючи свої зусилля безрезультатними. У крайніх випадках з’являється відчай від втрати свободи і волі, виникає бажання повної капітуляції. А.Маслоу підкреслює: “Нам необхідна така людина, яка була б відповідальною за себе і за свій розвиток, досконало знала сама себе, вмiла усвідомлювати себе і свої вчинки, прагнула до повної актуалізації своїх потенцій...” [6, с. 32].

Якщо в учнів спостерігається інтернальний (внутрішній) локус контролю в оптимальних межах, то у них достатньо сил, щоб здійснювати життєвий вибір і реалізовувати його в майбутньому залежно від окреслених цілей і усвідомленого сенсу життя.

О.Кронік і Є.Головаха окреслюють різні варіанти відношення молодих людей до часів життя [2; 3]. Окремими з них минуле сприймається як виключно красива і радісна пора життя. До минулого якраз і тяжіє ідеальна сторона “Я-концепції”. На думку інших, сучасне і минуле, минуле і майбутнє тісно взаємопов’язані й утворюють різні грані особистості. В цій ситуації старшокласники часто не задоволені собою і намагаються стати іншими. У наступному варіанті часові виміри “Я” існують ізольовано. Учні не повністю усвідомлюють, що реальне майбутнє – це не майбутнє взагалі, а лише певним чином організоване сучасне, тому насиченість майбутнього потребує насичення сьогодення. Реалізованість психологічного часу якраз і включає ступінь насиченості його подіями, що мають значення для особистості та самооцінки її реалізованості [1].

Останні шкільні роки безспідставно можна називати кризовим [7]. Саме на цьому етапі виникає невідповідність між “Я-концепцією” та життєвим досвідом молодої людини. Уявлення про себе переважно формуються під впливом цінностей та уявлень інших людей, що призводить до викривлень у самооцінці.

Високий рівень самооцінки свідчить про те, що особистість рідко сумнівається в своїх діях, правильно реагує на зауваження, не страждає від “комплексу неповноцінності”. Разом з тим, спостерігається значне неспівпадіння між рівнем досягнень та їх практичною реалізацією. Старшокласники схильні до максималізму, часто беруть надто високу планку, яку нереально досягти. Низький рівень самооцінки притаманний людям, які болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, страждаючи від власної нереалізованості. Такі особистості дуже рідко піднімаються до високого рівня самоактуалізації.

З метою вивчення гендерних особливостей самоактуалізації учнів старших класів було проведено методику САТ. Аналіз показників самоактуалізації особистості старшокласників різної статі, показує, що середній рівень їхньої самоактуалізації знаходиться у межах норми (48 балів). Проте, існують деякі відмінності. Дівчата мають вищий рівень самоактуалізації особистості (50 балів), ніж юнаки – 46 балів (табл. 1).

Таблиця 1

Гендерні особливості самоактуалізації особистості старшокласників

Респонденти	Назва шкал опитувальника САТ													
	Компетентність у часі	Підтримка	Ціннісні орієнтації	Гнучкість поведінки	Сензитивність	Спонтанність	Самоповага	Самоприйняття	Погляд на природу людини	Синергійність	Прийняття агресії	Контактність	Пізнавальні потреби	Креативність
Дівчата	49	40	49	47	51	51	57	51	50	49	48	45	39	46
Юнаки	47	37	44	47	49	47	54	49	45	47	46	49	37	48
Різниця	+2	+3	+5	0	+2	+4	+3	+2	+5	+2	+2	-4	+2	-2

Проведене дослідження показало найбільшу різницю за такими компонентами самоактуалізації як “ціннісні орієнтації”, “погляд на природу людини”, “спонтанність”, “контактність”, “підтримка” та “самоповага” (рис.1).

Рис. 1. Гендерні особливості самоактуалізації особистості старшокласників

Позначення на рисунку. *По горизонталі*: 1-Компетентність у часі; 2-Підтримка; 3 -Ціннісні орієнтації; 4 - Гнучкість поведінки; 5 - Сензитивність; 6 - Спонтанність; 7 -Самоповага; 8 - Самоприйняття; 9 - Погляд на природу людини; 10 - Синергійність; 11- Прийняття агресії; 12 - Контактність; 13 - Пізнавальні потреби; 14 - Креативність. *По вертикалі*: кількість набраних Т-балів.

Одержані емпіричні дані свідчать про те, що дівчатам (49 балів) більше властиві цінності самоактуалізованої особистості, ніж хлопцям (44 бали). Учениці схильні розділяти такі цінності як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, справедливість, порядок, простота, легкість без зусиль, гра, самодостатність. Визнання ними зазначених цінностей свідчить про їхнє прагнення до гармонійного буття, здорових стосунків з людьми.

За шкалою “погляд на природу людини” вищий результат показали дівчата (50 балів). Вони схильні сприймати природу людини загалом як позитивну. Їхня точка зору збігається з досвідом К. Роджерса, який говорить про те, що “в основі людини лежить прагнення до позитивних змін” [8, с. 68].

Індивідуальні показники опитуваних стосовно здатності розуміти людей, вірити у них, у їхні безмежні можливості, досить різнопланові. Якщо дівчата проявляють цілісність сприйняття світу, стосунків і подій, то юнаки більш розбірливі у взаєминах з оточуючими і не схильні повністю довіряти іншим (45 балів).

Про здатність старшокласників вільно, невимушено виражати свої почуття говорять результати за шкалою “спонтанність” (дівчата – 51 бал, юнаки – 47 балів). Слід зазначити, що випускники мають здатність як до продуманих, цілеспрямованих дій, так і нестандартного, оригінального способу поведінки.

Несподівані результати отримано за шкалою “контактність”. Юнаки (49 балів) показали більшу здатність до швидкого встановлення глибоких

контактів з людьми, ніж дівчата (45 балів). Ця шкала не вимірює рівня комунікабельності старшокласників, а вказує на готовність налагоджувати корисні та приємні контакти у малих групах різного рівня (сім'я, учнівська група, творча наукова група тощо) і пов'язана з настановами особистості.

За шкалою „підтримка” старшокласники показали дуже низькі результати (середній бал дівчат склав 40, а юнаків – 37). Цінності та поведінка випускників залежить від впливу ззовні. Вони комфортні, орієнтовані на зовнішній локус контролю, на пристосування до навчального процесу, реагування на його вимоги, побудову навчальної діяльності відповідно до цих вимог.

Найвищі результати учні показали за шкалою “самоповага”. Дівчата (57 балів) дещо більше, ніж юнаки (54 бали) здатні оцінити свої переваги, впевнені у власному досвіді, у своїх силах, об'єктивно ставляться до самих себе. Думки оточуючих майже не впливають на їх самооцінку.

За іншими шкалами опитувальника САТ значних гендерних відмінностей не виявлено.

Висновки. Отже, аналіз гендерних особливостей самоактуалізації особистості старшокласників показав більш високий рівень самоактуалізації в дівчат (50 балів) ніж у хлопців (46 балів). У структурі самоактуалізації старшокласників виокремлюється етнопсихологічний компонент, який визначається спектром типологічних національних рис. В учнівській молоді формується ціннісно-сміслова картина світу, а етнопсихологічні життєві орієнтації зазнають суттєвих змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднар М.Б. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / М.Б. Боднар. – К., 2004. – 216 с.
2. Головаха Е.И. Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник. – К.: Наук. думка, 1984. – 208 с.

3. Головаха Є. І. Психологічний час як регулятор життєвого шляху особистості/ Є.І.Головаха, А.А. Кроник // Мистецтво життєтворчості особистості: У 2 ч. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч. 1. – С. 227-237.
4. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика: Монографія / О.Донченко, Ю.Романенко – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
5. Злобина Е.Г. Жизненный путь личности в истории / Е.Г.Злобина// Жизненный путь личности. – К.: Наук. думка, 1987. – С.10 – 32.
6. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики/ А.Маслоу; пер. с англ. – СПб.: Евразия, 1999. – 432 с.
7. Психологія життєвої кризи / відп. ред. Т.М. Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 348 с.
8. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р.Роджерс; общ. ред. и предисл. Е.И. Исениной; пер. с англ. – М.: Изд. группа “Прогресс”, “Универс”, 1994. – 480 с.

АНОТАЦІЯ

Кобильник Л.М., Клиandroва І.О. Етнопсихологічні та гендерні особливості самоактуалізації старшокласників. У статті представлені результати експериментального дослідження етнопсихологічних і гендерних особливостей процесу самоактуалізації особистості старшокласників.

Ключові слова. Самоактуалізація, етнопсихологічний контакт, етнос, гендерні особливості, старшокласники.

АННОТАЦИЯ

Кобыльник Л.Н., Клиandroва И.А. Этнопсихологические и гендерные особенности самоактуализации старшеклассников. В статье представлены результаты экспериментального исследования этнопсихологических и гендерных особенностей процесса самоактуализации личности старшеклассников.

Ключевые слова. Самоактуализация, этнопсихологический контекст, этнос, гендерные особенности, старшеклассники.

SUMMARY

Kobylnik L.N., Kliandrova I.A. Ethnopsychological and gender features of selfactualization of senior pupils. In the article the results of experimental research of ethnopsychological and gender features of process of self-actualization of graduates' personality are presented.

Key words. *Selfactualization, ethnopsychological context, gender features, senior pupils.*